

Юридична відповідальність: поняття, мета, види, підстави притягнення і звільнення

Юридична відповідальність поділяється на перспективну (позитивну) і ретроспективну (негативну).

Позитивна юридична відповідальність - сумлінне виконання своїх обов'язків перед громадянським суспільством, правовою державою, колективом людей та окремою особою.

Ретроспективна юридична відповідальність - специфічні правовідносини між державою і правопорушником внаслідок державно-правового примусу, що характеризуються засудженням протиправного діяння і суб'єкта правопорушення, покладанням на останнього обов'язку перетерпіти позбавлення і несприятливі наслідки особистого, майнового, організаційного характеру за скоєне правопорушення. Ознаки ретроспективної юридичної відповідальності: державно-правовий примус; негативна реакція держави на правопорушення і суб'єкта, що винний у його скоєнні; обов'язок правопорушника перетерпіти несприятливі наслідки за свою протиправну поведінку. Принципи юридичної відповідальності: відповідальність винної особи за діяння, а не за виявлення наміру; законність, невідворотність, доцільність і справедливість покладення юридичної відповідальності; гуманність і своєчасність юридичної відповідальності.

Мета юридичної відповідальності - вияв її соціальної необхідності та ефективності. Розрізняють такі види мети юридичної відповідальності: загальну превенцію правопорушення; покарання правопорушника; вплив на свідомість правопорушника; моральну перебудову особи; формування в людини, яка порушила норми права, настанови на правомірну поведінку надалі; виховний вплив на інших людей з метою попередження правопорушень з їхнього боку. Мета юридичної відповідальності своєю чергою визначає її функції. Функції юридичної відповідальності - головні напрямки юридичного впливу як на правопорушника, так і на інших осіб, з метою захисту правопорядку і виховання суб'єктів права, що скоїли чи можуть скоїти правопорушення. Розрізняють такі види функцій юридичної відповідальності: превентивну (попереджувальну); виховну; репресивну (каральну); компенсаційну (поновлювальну); сигналізаційну (інформаційну).

Існування різних видів правопорушень передбачає і поділ ретроспективної юридичної відповідальності на самостійні види. Існують різні підстави поділу юридичної відповідальності на види. Залежно від суб'єктів - органів, що накладають юридичну відповідальність, її поділяють на таку, що покладається: а) органами влади; б) виконавчими і розпорядчими органами; в) судовими та іншими юрисдикційними органами. Залежно від суб'єктів правопорушників вона буває: а) індивідуальною; б) колективною.

Розрізняють також внутрішню державну і міжнародну юридичну відповідальність. Поширеною є класифікація юридичної відповідальності залежно від галузевої належності правової норми, що порушена. На цій підставі розрізняють юридичну відповідальність:

а) кримінально-правову; б) адміністративну; в) цивільно-правову; г) трудову (дисциплінарну, матеріальну відповідальність робітників і службовців) та ін.

Кримінальна відповідальність - різновид ретроспективної юридичної відповідальності, що полягає у застосуванні міри кримінального покарання до фізичних осіб, винних у вчиненні злочину.

Різновидом ретроспективної юридичної відповідальності є адміністративна відповідальність, під якою розуміють покладення на порушників загальнообов'язкових правил, що діють в управлінні та в інших сферах, адміністративних стягнень, котрі тягнуть для цих осіб обтяжливі наслідки майнового чи морального характеру. Самостійним видом ретроспективної юридичної відповідальності є цивільно-правова відповідальність. Це відповідальність фізичної чи юридичної особи за порушення договірних зобов'язань, за заподіяння позадоговірної майнової шкоди, а також за порушення особистих майнових прав. Завданням цивільно-правової відповідальності є захист прав власника.

Окрім майнового, цивільно-правова відповідальність має і компенсаційний (правопоновлювальний) характер. Із допомогою цивільного права регулюються і особисті немайнові відносини. На фізичну чи юридичну особу може бути покладено обов'язок спростувати відомості, які ганьблять честь і гідність громадянина або організації, коли той, хто її поширює, не доведе, що вони відповідають дійсності (ст. 7 ЦК України). Але покладення немайнової відповідальності в цивільному праві - це скоріше виняток, аніж правило. Основним же для названого виду відповідальності є майновий характер заподіяної шкоди, правової санкції та юридичної відповідальності. Трудове право передбачає дисциплінарну (статті 139-152 КЗпП України) і матеріальну відповідальність працівників (статті 130-138 КЗпП України).

- Дисциплінарна відповідальність - різновид юридичної ретроспективної відповідальності працівника за порушення трудової дисципліни з застосуванням до нього догани та звільнення. Законодавством, статутами й положеннями про дисципліну для окремих категорій працівників можуть бути передбачені інші дисциплінарні стягнення.

- Розрізняють загальну і спеціальну дисциплінарну відповідальність. Загальна дисциплінарна відповідальність передбачається Кодексом законів про працю і Правилами внутрішнього трудового розпорядку, а спеціальна - здійснюється: а) в порядку підлеглості; б) за статутами про дисципліну; в) за окремими нормативними актами.

Дисциплінарні стягнення можуть застосовувати органи, які мають право приймати на роботу (обирати, затверджувати і призначати на посаду даного працівника). На працівників, які несуть дисциплінарну відповідальність за статутами, положеннями та іншими актами законодавства, дисциплінарні стягнення можуть накладати також органи, що стоять вище від згаданих (ст. 1471 КЗпП України). Близько до дисциплінарної знаходиться матеріальна відповідальність, оскільки підставою для притягнення до обох видів відповідальності є трудове правопорушення. На відміну від дисциплінарної, матеріальна відповідальність працівника настає у випадках, коли заподіяно матеріальну шкоду.

Матеріальна відповідальність розглядається як різновид ретроспективної юридичної відповідальності працівника за матеріальну шкоду, заподіяну підприємству, установі, організації внаслідок порушення покладених на нього трудових обов'язків (ст. 130 КЗпП України). Умовами накладення матеріальної відповідальності є передбачені законодавством такі ознаки: а) пряма дійсна шкода; б) протиправна поведінка

працівника; в) причинний зв'язок між протиправними діями чи бездіяльністю та виниклою шкодою; г) провина працівника в заподіяній шкоді. Матеріальна відповідальність може бути повною та обмеженою. Випадки обмеженої матеріальної відповідальності працівників передбачені ст. 133, а повна матеріальна відповідальність - ст. 134 КЗпП України. Як самостійний вид ретроспективної юридичної відповідальності в теорії права розглядають скасування актів, що суперечать чинному законодавству. Це - особливий вид ретроспективної юридичної відповідальності, який полягає в тому, що компетентний орган чи службова особа застосовує право відновити санкцію, скасовуючи незаконно прийнятий акт. Є декілька форм названої юридичної відповідальності: а) скасування акта, який суперечить чинному законодавству; б) визнання недійсним акта, який суперечить чинному законодавству; в) зміна акта в тій частині, що не відповідає чинному законодавству; г) давання вказівок компетентним органом чи службовою особою про обов'язкове скасування чи зміну акта, який суперечить чинному законодавству суб'єктом, який його прийняв. Не вважається формою зазначеного виду юридичної відповідальності припинення дії акта.

Підставами юридичної відповідальності є: наявність правової норми, що передбачає склад правопорушення; юридичний факт - скоєння самого правопорушення; наявність правозастосовного акта, що набрав чинності. Невідворотність відповідальності, як один із принципів законності держави, ще не означає, що особа за кожне правопорушення має обов'язково нести юридичну відповідальність, відбутися повністю покарання, чи на неї повинно бути накладене стягнення. Законодавець передбачає підстави звільнення від юридичної відповідальності. Такі підстави передбачаються у кримінальному, адміністративному, трудовому та іншому законодавстві. Наприклад, кримінальне законодавство передбачає випадки звільнення особи від кримінальної відповідальності та від кримінального покарання (статті 50, 51 КК України). Підставами звільнення від кримінальної відповідальності можна

назвати такі:

- давність притягнення до кримінальної відповідальності;
- коли до часу розслідування чи розгляду справи в суді внаслідок зміни обставин скоєне винним діяння перестало бути суспільне небезпечним чи сама особа перестала бути суспільно небезпечною;
- амністія чи помилування;
- застосування до неповнолітнього, який скоїв злочин, примусових заходів виховного характеру;
- застосування до особи, яка скоїла злочин, що не має великої суспільної небезпеки, заходів виправлення і перевиховання без застосування кримінального покарання, через притягнення такої особи до адміністративної відповідальності;
- передача матеріалів справи на розгляд у товариські суди; вжиття заходів медичного характеру;
- передача особи на поруки громадській організації або трудовому колективу.

Підставами звільнення від адміністративної відповідальності є:

- давність притягнення до адміністративної відповідальності;
- передача матеріалів справи на розгляд товариського суду, громадської організації чи

трудового колективу;

- обмеження усним зауваженням у разі скоєння незначного адміністративного правопорушення.

Власник або уповноважений ним орган чи фізична особа може замість накладення дисциплінарного стягнення передати питання про правопорушення на розгляд трудового колективу або його органу (ст. 152 КЗпП України). Підсумовуючи сказане, можна визнати два блоки підстав звільнення від юридичної відповідальності:

- особа, яка скоїла правопорушення, вважається такою, що втратила суспільну небезпечність;

- правопорушення внаслідок зміни обставин перестало бути суспільно небезпечним.

Отже, правова поведінка, як діяльність і спілкування суспільних суб'єктів права, характеризується правомірним і протиправним аспектами діянь. Правопорушення, як один із різновидів протиправних діянь, тягне за собою ретроспективну юридичну відповідальність, що є реакцією держави на правопорушника і ті діяння, які він скоїв і за які зобов'язаний понести певну кару чи стягнення з метою виправлення і перевиховання. Підбиваючи підсумки розглянутої теми, можна зробити такі висновки:

1. Право, як і держава, має розглядатися в їх постійній взаємодії, взаєморозвитку, взаємофункціонуванні.
2. Як самостійне явище право має свої поняття, ознаки, функції, форму і середовище здійснення.
3. Теоретичні знання про право сприяють оволодінню регулятивно-юридичними механізмами в повсякденному житті, формують навички його практичного застосування.
4. Вміння користуватися правом допоможе активно здійснювати, охороняти і захищати права людини в громадянському суспільстві